

Анатолій Шиян

викладач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ ЩОДО СТРОКІВ ТРИМАННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД ВАРТОЮ В ХОДІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ПОТРЕБУЮТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ

Відповідно до частини 1 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. При цьому слід мати на увазі, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (частина 5 ст. 9 КПК) [1].

Безперечно, ці положення стосуються також і застосування заходів забезпечення кримінального провадження, різновидом яких є запобіжні заходи. Як відомо, найбільш суворим запобіжним заходом серед них є тримання під вартою, яке може застосуватися: а) під час досудового розслідування – до підозрюваного (обвинуваченого); б) під час судового розгляду – до обвинуваченого.

Строки тримання підозрюваного (обвинуваченого) під вартою чітко визначені положеннями частин 1 і 3 ст. 197 КПК України. Так, частиною 1 цієї статті визначено, що строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістьдесяти днів. Згідно з приписами частини 3 згаданої статті строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому цим Кодексом. Сукупний (максимальний) строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати: 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжких злочинів; 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочинів.

Що стосується судового розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції, то, на відміну від досудового розслідування, КПК України якихось подібних чітких і конкретних строків тримання обвинуваченого під вартою не встановив.

Як свідчить слідчо-судова практика, порівняно з іншими цей суворий запобіжний захід слідчими суддями і судами застосовується найчастіше. Так, у

2021 році кількість задоволених клопотань про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою становила 13 396, тоді як інші запобіжні заходи становили: домашній арешт – 6122, особисте зобов'язання – 3393, застава – 261, особиста порука – 11. Як наслідок, українські слідчі ізолятори – переповнені, що регулярно констатує Європейський суд з прав людини. Переповненість слідчих ізоляторів, переважно погані умови тримання в них та строки, протягом яких підозрювані та обвинувачені перебувають у цих установах, призвели до того, що Україна посідає 3 місце серед країн Ради Європи за кількістю скарг до Європейського суду. При цьому основною причиною перенаповнення слідчих ізоляторів є тримання під вартою саме на етапі судового розгляду [2].

Щодо застосування тримання під вартою в судовому провадженні за КПК України 2012 року Д.В. Колодчин відзначив таку особливість: не визначивши граничний строк такого утримання, законодавець, натомість, зобов'язав суд періодично здійснювати судовий контроль за доцільністю подальшого використання цього запобіжного заходу [3, с. 96]. На думку В.А. Войтенко, відсутність законодавчо визначених строків судового розгляду та максимальних строків тримання під вартою під час судового провадження має компенсувати засада розумних строків, що дає змогу їх оцінки відповідно до критеріїв, визначених КПК України, з урахуванням практики ЄСПЛ [4, с. 177].

У цьому взаємозв'язку слід підкреслити, що відповідно до частини 1 ст. 28 КПК України розумними вважаються строки, які є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Проведення судового провадження у розумні строки забезпечує суд (частина 2 ст. 28 КПК).

Чи має суд достатні можливості для дотримання цієї засади кримінального провадження під час судового розгляду? На жаль, як свідчить судова практика, такі можливості в нього відсутні – адже недотримання розумних строків судового розгляду викликається великою кількістю факторів, на більшість яких суд впливати не може. Зазвичай, це призводить до того, що під час судового розгляду обвинувачений тримається під вартою декілька років лише по одному-єдиному епізоду злочинної діяльності.

Який же вихід із цієї штучно створеної ситуації? Він запропонований законодавцем, який, хоч і з запізненням, але усвідомив, що причиною такої надмірної кількості ув'язнених на етапі судового розгляду є відсутність будь-яких обмежень процесуальних строків щодо тримання під вартою на цьому етапі. Тож, проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективної роботи пенітенціарної системи в умовах воєнного стану» ним пропонується доповнити статтю 197 КПК та встановити, що сукупний строк тримання під вартою під час судового провадження не

повинен перевищувати: дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжких злочинів; 2) двадцяти чотирьох місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких злочинів; 3) сорока восьми місяців – у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів [2].

Отже, незалежно від того, чи розглянуте кримінальне провадження у визначені строки, суд не зможе продовжити строк тримання особи під вартою понад встановлений в ч. 3 ст. 197 КПК (у редакції проекту). З одного боку, це надасть поняттю «розумні строки» (див. ч. 1 ст. 21 КПК) більшої чіткості, обмежуватиме його певними часовими рамками та спонукатиме суд розглядати справи у більш стислі строки [5].

Підтримуючи зазначене процесуальне нововведення, оскільки воно повністю відповідає принципу верховенства права в кримінальному провадженні, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 8 КПК), не можемо не піддати критичній оцінці ще один зроблений до цього законопроект висновок, – що з іншого боку, тим більше враховуючи неукомплектованість судів суддями, це може унеможливити виконання вироків. Адже тим самим створюються реальні передумови для того, щоб особа мала можливість зникнути до винесення вироку, що створює небезпеку для суспільства у випадку, якщо йдеться про ухилення від відповідальності особи, визнаної винною, зокрема, у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого насильницького злочину [5]. Складається враження, що цим самим проблеми судових та правоохоронних органів, які повинні вирішуватися на державному рівні, в черговий раз бажають повісити на плечі обвинувачених, які відповідно до положень ст. 62 Конституції України, ст. 17 КПК України вважаються невинуватими у вчиненні кримінального правопорушення і не можуть бути піддані кримінальному покаранню, доки їх вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вирок суду, що набрав законної сили.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.

2. Пояснювальна записка від 22.08.2022 до проекту Закону України від 06.09.2022 № 2557-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективної роботи пенітенціарної системи в умовах воєнного стану». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40289>

3. Колодчин Д.В. Строк тримання під вартою під час судового розгляду: законодавчі гарантії і практика правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 46. Том 2. 2017. С. 96-99.

4. Войтенко А.В. Розумність строків тримання під вартою: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 177-184.

5. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України (перше читання, 21.10.2022) на проєкт Закону України від 06.09.2022 № 2557-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективної роботи пенітенціарної системи в умовах воєнного стану». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1515713>